

ANNA BANACHOWSKA

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku

Ołtarz św. Jana Nepomucena w kościele popijarskim pw. NMP w Szczuczynie i jego ikonografia

Słowa kluczowe: Jan Nepomucen, Szczuczyn, rzeźba barokowa, ikonografia, zakon pijarów

Key words: John of Nepomuk, Szczuczyn, Baroque sculpture, iconography, Priest Order

Niniejsza praca poświęcona jest jednemu z wielu przykładów dzieł związanych z osobą św. Jana Nepomucena. Opracowanie prezentuje tylko pewien wy-cinek bogatego repertuaru ikonograficznego dotyczącego kapłana praskiego, popularnego w sztukach plastycznych już pod koniec XVII w. w Czechach oraz w całej Europie, w tym również w Rzeczypospolitej. Ołtarz św. Jana Nepomucena pochodzący z kościoła popijarskiego pw. NMP w Szczuczynie stał się przyczynkiem do zebrania literatury poświęconej osobie kapłana z Pomuku, przedstawienia genezy i kolejnych etapów szerzenia się jego kultu oraz zaprezentowania ikonografii świętego.

Literatura, jaka ukazała się w końcu XIX i na początku XX w., nie wноси wiele do problemu ustalenia dekoracji kościoła pw. Najświętszej Marii Panny z popijarskiego zespołu kościelno-klasztornego w Szczuczynie. Wspomina o nim m.in. ks. Jan Czarnowski w 1896 r. w „Tygodniku Ilustrowanym”¹. W pracy Aleksandra Pohjańskiego² nie ma żadnej wzmianki dotyczącej wystroju kościoła. Niewiele informacji na temat świątyni szczuczynskiej zawiera artykuł Zbigniewa Rewskiego³, omawiający działalność artystyczną Józefa Fontany II. W tekście tym pada sformułowanie dotyczące wnętrza kościoła, określonego przez autora jako „paladianizujące”⁴. Aranżacja kościoła popijarskiego pw. Najświętszej Marii Panny w Szczuczynie nie posiada jak dotąd odrębnej i wydanej publikacji. Zofia Baranowska w studium historyczno-architektonicznym zespołu⁵ przedstawia problemy architektoniczne, wspominając jedynie, że wystrój kościoła powstał po 1711 r. W 1969 r. powstało studium urbanistyczne Szczuczyna napisane przez Jarosława Kubiaka⁶. W tekście tym autor zwraca uwagę na problem dotyczący wyposażenia

kościół, poszerzając informacje na ten temat o dodatkowe źródło ikonograficzne. Chodzi o *Grundriss Collegium Szczuczynskiego*. Rzut kościoła został wzbogacony o rzuty ołtarza głównego i mens ołtarzy bocznych, co daje ogólny zarys koncepcji wystroju. Kubiak datuje ołtarze za informacją zawartą w Katalogu Zabytków Kartograficznych Archiwum Głównego Akt Dawnych (AGAD) na pierwszą połowę XIX w., jednak datację można przesunąć na okres wcześniejszy⁷. Oba wspomniane studia powstały w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej Oddziału Warszawskiego *Pracowni Konserwacji Zabytków* (PKZ) i nie były jak dotąd publikowane. Literatura przedmiotu sprowadza się również do artykułu Mariusza Karpowicza⁸ oraz jego pracy magisterskiej powstałej w 1955 r. na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem prof. dr. hab. Władysława Tomkiewicza, pt. *Architekci warszawscy w Szczuczynie na przełomie XVII i XVIII w.* W swojej pracy Karpowicz próbuje ustalić autorstwo i wzory szczuczynskiego założenia kościelno-klasztornego oraz poświęca uwagę wybranym elementom wystroju, m.in. obrazowi św. Jana Kalasana, trumiennemu portretowi Stanisława Szczuki i sprawie autorstwa projektów ołtarzy⁹.

W ramach serii *Katalog zabytków sztuki w Polsce* wydawanej przez Instytut Sztuki PAN¹⁰ powstał w 1988 r. zeszyt, który zawiera krótką charakterystykę miasta Szczuczyn i obiektów zabytkowych: założenia kościelno-zakonnego wraz z wyposażeniem, kolegium, poczty oraz pozostałości pałacu Szczuków. Karty inwentaryzacyjne zabytków ruchomych powstałe w 1963 r. oraz późniejsze, pochodzące z 1979 r., przedstawiają jedynie katalogowy opis ołtarzy kościoła i podają przybliżoną datację ich powstania. Wszelkie informacje oraz literaturę przedmiotu dotyczącą wystroju wnętrza założenia kościelno-klasztornego w Szczuczynie zebrała i przeanalizowała Maria Kałamajska-Saeed w 1976 r. w niepublikowanej pracy: *Szczuczyn. Wystrój kościoła pijarskiego. Studium historyczne*¹¹. Autorka przeprowadziła wnikliwą kwerendę korespondencji Stanisława Szczuki z okresu 1691–1710, na podstawie której ustaliła chronologię fundacji, budowy zarówno klasztoru, jak i kościoła, pierwotnego, drewnianego kościoła parafialnego, dworu i pałacu podkanclerzego. Dodatkowo pomocne okazały się archiwalia ze zbiorów Archiwum Diecezjalnego w Łomży, w których znajdowały się informacje dotyczące głównie historii i zmian wnętrza kościoła po kasacie zakonu pijarów na przestrzeni wieku XIX. Odnaleziono przerysy pierwotnych pięciu planów kolegium pochodzących z 1796 r., wykonanych w sierpniu 1939 r. w Archiwum Oświecenia Publicznego w Warszawie przez kustosa archiwum łomżyńskiego, Władysława Kłapkowskiego¹².

Szczuczyn położony jest nad rzeką Wisłą, dopływem Biebrzy, co miało istotne znaczenie dla rozwoju przestrzennego i gospodarczego miasta. Najstarsze informacje dotyczące miejscowości należy wiązać z rodem Szczuków herbu Grabie. Między rokiem 1683 a 1689¹³ wieś Szczuki-Litwa, znana również pod nazwą Szczuki-Książę, zmienione z czasem na Szczuczyn-Litwa, trafiła w ręce Stanisława Antoniego Szczuki¹⁴. Jego zainteresowanie sztuką i architekturą miało ogromny wpływ na kształt wznoszonej tu od podstaw aglomeracji miejskiej. Rok 1692 był punktem zwrotnym w historii budowy miasta, ponieważ 9 listopada tegoż roku na mocy przywileju nadanego w Żółkwi przez króla Jana III Sobieskiego

1. Szczuczyn, kościół pw. NMP, ołtarz boczny św. Jana Nepomucena, ok. 1760. Figura świętego z krucyfiksem w otoczeniu putt (widok całości). Fot. A. Banachowska
Szczuczyn, parish church of the Blessed Virgin Mary, side altar of St John of Nepomuk, c. 1760.
Statue of the saint holding a crucifix, surrounded by putti (general view).
Photo by A. Banachowska

Szczuczyn uzyskał prawo miejskie magdeburskie¹⁵. Przywilej ten sprawił, że zintensyfikowano prace budowlane prowadzone w latach 1692–1694 przez miejscowych rzemieślników¹⁶.

List pochodzący z dnia 26 kwietnia 1696 r., pisany przez Stanisława Antoniego Szczukę do żony Konstancji z Potockich¹⁷, wyjaśnia, iż podkanclerzy zdecydował o sprowadzeniu do miasta zakonu pijarów, bez określenia lokalizacji klasztoru¹⁸. Rok później do prac budowlanych Stanisław Antoni Szczuka zatrudnił młodego, bo 25-letniego architekta, Józefa Fontanę¹⁹, i ustanowił go głównym architektem budowy kościoła według projektów architekta Józefa Pioli²⁰.

Według istniejącej tradycji założenie kościelno-klasztorne w Szczuczynie miało być wotum króla Jana III Sobieskiego złożonym na dzień przed odsieczą wiedeńską, 12 września 1683 r., w święto Najświętszej Marii Panny, od którego wzięła wezwanie późniejsza świątynia szczuczyńska. Tutejszy kompleks świątynny składał się z jednoskrzydłowego kolegium, kościoła i klasztoru, od którego rozpoczęto budowę. Całość tworzy spójny zespół w stylu klasycyzującego baroku. Prezbiterium ulokowane jest od strony zachodniej, a fasada główna kościoła mieści się od strony miasta. Do południowej części murów świątyni przylega trójskrzydłowy klasztor rozciągający się wokół kwadratowego dziedzińca. Od północy ulokowano budynek kolegium. Wspomniane elementy – jedna ze ścian klasztoru, fasada kościoła i kolegium – stanowią spójną całość sprawiającą wrażenie wydłużonej horyzontalnie elewacji od strony wschodniej.

Kościół szczuczyński jest trójnawową, trójpřesłową bazyliką o wydłużonym prezbiterium. Nawa główna z prezbiterium posiada sklepienie kolebkowe z lunetami, natomiast nawy boczne – krzyżowe. Nawa środkowa wyznaczona jest przez cztery duże filary wykończone parami kompozytowych barokowych pilastrów. Nawy boczne, zarówno od wschodu, jak i zachodu, zamknięte są prostymi ścianami. W grubości ich murów wydrążone są półkoliście zamknięte nisze.

Informacje o wystroju kościoła pojawiają się w źródłach pochodzących z roku 1709²¹, a mianowicie w liście rektora o. Pawła a S. Petro z dnia 4 kwietnia²², którego treść Michał Karpowicz umieścił w artykule o freskach Michelangelo Palloniego w „Biuletynie Historii Sztuki”²³. Mowa w nim o planach Stanisława Antoniego Szczuki, by wykonanie ołtarzy do szczuczyńskiej świątyni zlecić Palloniemu, być może przy współpracy z Janem Rejsnerem²⁴. W drugiej połowie roku 1709 doszło do zmian na stanowisku rektora kolegium w Szczuczynie. Funkcję tę przejął o. Marcin²⁵. Podkanclerzy w liście do żony, Konstancji Marii z Potockich, z 13 lutego 1709 r., pisze o swoim niezadowoleniu z kompetencji nowego rektora oraz wspomina o braku postępów w pracach nad wystrojem świątyni. Z korespondencji tej wynika również, że trwały jedynie prace nad powstającą zakrystią. Maria Kałamańska-Saeed na podstawie tych informacji wysuwa wnioski, że w roku 1709 nie przystąpiono jeszcze do tworzenia ołtarzy w kościele szczuczyńskim.

10 maja 1710 r., po krótkiej i nagłej chorobie, zmarł podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka. Warto zadać pytanie, czy zamówiony przez niego jeszcze za życia projekt wystroju kościoła został zrealizowany przez następców. Według M. Kałamańskiej-Saeed istnieją dwie możliwości. Być może plan Szczuki w ogóle nie został urzeczywistniony, a autorem wystroju był Palloni lub ktoś z kręgu włoskich

architektów pracujących w Warszawie i okolicach. Jeśli jednak rzeczywiście tak było, śmierć fundatora przerwała dalsze prace. Następcy podkanclerzego, pozbawieni zarówno jego środków finansowych, jak i kontaktów z wybitnymi artystami, nie byli w stanie dokończyć rozpoczętego dzieła²⁶.

Kolejne informacje dotyczące dalszych losów wystroju kościoła w Szczuczynie pochodzą z 19 sierpnia 1743 r.²⁷ Biskup sufragan plocki, Marcin Załuski dokonał konsekracji kościoła. Następcy Szczuki musieli wtedy dokończyć prace nad wystrojem świątyni. Był to czas, kiedy już od 10 lat nie żyła Konstancja Szczuczyna, jak i jej córka, kolejna dziedziczka dóbr szczuczyńskich, Wiktoria I voto Kątska, II voto Centnarowa, która zmarła w 1735 r. Jej następczynią była Marianna Kątska, wnuczka Stanisława Antoniego Szczuki. W wyniku ślubu Marianny z Eustachym Potockim w 1741 r. dobra podkanclerzego Szczuki trafiły do rodziny Potockich²⁸.

Około połowy XVIII w. datuje się powstanie *Grundrysu Collegium*. Jego szczegółowość ma istotne znaczenie w ustaleniu powstania ołtarzy bocznych. Zaznaczono na nim położenie ołtarza głównego i mens ołtarzy bocznych. Analizując plan, można stwierdzić, że nie ma na nim uwzględnionego ołtarza Jana Nepomucena mieszczącego się dziś w niszy zachodniej nawy południowej, fundacji Marianny i Eustachego Potockich²⁹. Dzięki herbom umieszczonym na cokole pod rzeźbą św. Jana Nepomucena można ustalić fundatorów i czas powstania omawianego dzieła na ok. 1760 r.

Kontekst dostępności literatury dotyczącej postaci św. Jana Nepomucena ma ogromne znaczenie w analizie dzieła szczuczyńskiego. Warto zwrócić uwagę, iż XIX-wieczne publikacje miały zazwyczaj charakter dewocyjny – były to książeczki do nabożeństw, litanie czy zbiory pieśni, np. *Książeczka zawierająca w sobie nabożeństwa do św. Jana Nepomucena*³⁰ czy *Nabożeństwa do św. Jana Nepomucena, patrona dobrej sławy i świętego milczenia*³¹, wydane w Krakowie. Osobę świętego, jego życie i działalność podejmowały także opracowania w języku czeskim i niemieckim³², mające już bardziej biograficzny charakter. Dopiero w XX w. pojawiły się źródła o zupełnie innym charakterze, m.in. protokoły komisji antropologiczno-lekarskiej z przeglądu zwłok Jana Nepomucena (29 czerwca 1972 r.) oraz jego języka (10 kwietnia 1973 r.)³³, które wniosły nowe dane do badań nad jego kultem i tradycją hagiograficzną. Ważnym materiałem jest powstała na dawnej Akademii Teologii Katolickiej (ATK, dziś Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Warszawie w 1981 r. praca doktorska autorstwa ks. Edwarda Wieczorka pt.: *Kult św. Jana Nepomucena w Polsce. Studium historyczno-liturgiczne*, napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Jerzego Pikulika³⁴. Autor podjął próbę zebrania materiałów dotyczących życia świętego, wątków zarówno legendarnych, jak i historycznych.

Kult św. Jana Nepomucena, czeskiego kapłana, i tocząca się wokół niego dyskusja przybrały na sile już w wieku XVII, kiedy to podjęto pierwsze próby kanonizacyjne. Od tego momentu osobę praskiego kapłana lokowano w gronie najważniejszych świętych czczonych w Polsce, takich jak św. Stanisław biskup, św. Wojciech czy św. Stanisław Kostka³⁵. Jak zauważyli Stanisław Litak i ks. Jan Skarbek, kult św. Jana z Pomuku i historia z nim związana doskonale wpisywały się w nurt reform Kościoła po soborze trydenckim (1545–1563). Kapłan ten odpowiadał

nowemu wizerunkowi barokowej pobożności – potrzebie obrony prawd wiary i odnowy zasad form życia religijnego³⁶. Istotne znaczenie miała zwłaszcza obrona sakramentu spowiedzi, którego symbolem dochowania tajemnicy był Jan Nepomucen. Kult szybko rozpowszechnił się nie tylko wśród wyższych warstw społecznych, ale trafiał też do osób pochodzących z drobnej szlachty, mieszczań i chłopów.

Brak jest szczegółowych źródeł dotyczących początków kultu św. Jana Nepomucena w Polsce. Wiadomo jednak, że już od XVIII w. funkcjonował on przede wszystkim jako patron spowiedzi i strażnik tajemnicy sakramentu pokuty. Współczesna literatura dotycząca hagiografii świętego – zazwyczaj o charakterze słownikowym – przedstawia znany i przyjęty wizerunek kapłana praskiego, z atrybutami odnoszącymi się do funkcji, jaką pełnił, oraz do jego męczeńskiej śmierci³⁷. Pojawiające się jego liczne wizerunki malarskie i rzeźbiarskie, fundacje kościelne – ołtarze mu poświęcone, kaplice, kościoły pod jego wezwaniem – są dowodem na przenikanie kultu Jana z Pomuku do kultury religijnej i tradycji ludowej. Echo tego zjawiska widać w wielu figurach ustawianych na mostach, przy rzekach, na placach. Czczony jest przez ludność jako patron tonących, ma chronić od kataklizmów powodzi i suszy. Ma również za zadanie otaczać opieką podróżnych w trakcie przeprawy przez rzeki³⁸.

Św. Jan Nepomucen urodził się w miejscowości Nepomuk, w starych źródłach funkcjonującej jako Pomuk, po roku 1340³⁹. Jego ojciec, pochodzący z Niemiec, sprawował w mieście prawdopodobnie funkcję sędziego. Nazywał się Welflin⁴⁰ (inna pisownia: Wölflin). Pierwsze informacje pojawiające się w 1370 r. wskazują, że Jan został klerykiem diecezji praskiej, notariuszem oraz członkiem domu arcybiskupa Pragi Jana Očki z Vlašimi⁴¹. W 1380 r. otrzymał święcenia kapłańskie w katedrze św. Wita w Pradze. Pod koniec tego roku został proboszczem parafii św. Galla na Starym Mieście. W tym samym czasie stał się członkiem kapituły kolegiackiej św. Idziego. Podjął również studia prawnicze na uniwersytecie w Pradze, gdzie otrzymał tytuł bakałarza prawa kanonicznego. Kolejny etap studiów rozpoczął w 1383 r. już na uniwersytecie w Padwie. Uzyskał tam licencjat, a następnie doktorat nauk prawnych. W czasie swoich studiów przyjął posadę rektora studentów pochodzących z zagranicy – spoza Alp – zwanych ultramontanami. Kiedy otrzymał doktorat, wrócił do Czech, do Pragi, by potwierdzić prawnie uzyskany tytuł na tamtejszym uniwersytecie. Kolejnym etapem jego życia kapłańskiego było podjęcie funkcji kanonika kapituły na Wyszehradzie w 1389 r. oraz wikariusza generalnego arcybiskupa Jana z Jenštejnu. W 1390 r. doszło do zmiany probostwa św. Galla na archidiakoniat w Žatcu. Jan zrezygnował z pracy w duszpasterstwie na rzecz funkcji kurialnych.

Analizując życiorys św. Jana z Nepomuku, można stwierdzić, że dość szybko zdobywał on kolejne godności kościelne, których – co warto podkreślić – nie zawdzięczał wysokiemu urodzeniu⁴². Pochodził przecież ze średniozamożnej rodziny, z małej miejscowości, o której brak jest bliższych informacji. Jan Nepomucen, wykształcony w prawie kościelnym, był doskonałym mówcą i kaznodzieją⁴³. Pełniąc wysokie stanowisko w kurii, a do tego piastując urząd wikariusza generalnego, stał się bardzo bliskim współpracownikiem arcybiskupa Jana z Jenštejnu⁴⁴ i – co za tym idzie – wykonawcą jego poleceń.

Św. Jan Nepomucen, posiadając zdolności kaznodziejskie, mógł napominać króla Wacława, zwracając uwagę na jego decyzje i postępowanie. Zapewne nie był przychylny panującemu na dworze króla zwyczajom oraz niestosownemu zachowaniu dworzan. Z czasem doszło do pierwszego sporu między arcybiskupem Janem a królem Wacławem⁴⁵. Arcybiskup przedstawił królowi i radzie królewskiej list, w którym zarzucił niesprawność władzy królewskiej⁴⁶. W tej sytuacji rola wikariusza generalnego Jana z Nepomuku była dość trudna. Jako prawnik i osoba reprezentująca Kościół przyszły święty nie chciał stać się narzędziem w rękach króla. Pojawiające się kolejne zatargi doprowadziły do narastania konfliktu pomiędzy arcybiskupem a królem Wacławem. Do ostatniego sporu doszło w marcu 1393 r., który, jak wiadomo, skończył się śmiercią Jana Nepomucena. Król Wacław posiadał wśród biskupów kilku swoich popieczników, którym miał ofiarować beneficja. Władca Czech postanowił wykorzystać sytuację zaistniałą w południowo-zachodniej części Czech, gdzie opactwem benedyktynów w Kladrubach⁴⁷ zarządzał będący w podeszłym już wieku opat Raček. Kiedy wspomniany opat zmarł, król postanowił oddzielić część archidiecezji praskiej i z niej utworzyć nową diecezję, by nadać ją jednemu z swoich zaufanych biskupów, a istniejący klasztor zamienić na kościół katedralny i kurię⁴⁸. Taka decyzja Wacława miała być ostrzeżeniem dla arcybiskupa Jana z Jenštejnu. Kiedy doszło do śmierci wspomnianego opata Račka, wybrano jego następcę – Olena, który został natychmiast zatwierdzony. Kiedy król Wacław dowiedział się o opisanych wyżej wydarzeniach, wydał rozkaz przyprowadzenia przed swoje oblicze arcybiskupa i jego współpracowników. Arcybiskup Jan, przeczuwając zagrożenie, wyjechał do swojego zamku w Roudnicach. Jan Nepomucen jako zastępca arcybiskupa oraz Mikołaj Puchnik – oficjał Jana, zdając sobie sprawę z zaistniałej sytuacji, zwrócili się z prośbą do arcybiskupa, by ten jednak zgodził się na rozmowę z królem, łagodząc tym samym spór. Arcybiskup Jan obiecał wrócić do Pragi i stawić się przed królem, co miało nastąpić 20 marca. Król po uzyskaniu informacji o przybyciu do miasta arcybiskupa wydał rozkaz uwięzienia go wraz z oficjałem Puchnikiem, Janem Nepomucenem, kanonikiem miśnieńskim Wacławem Knoblochem w domu dziekana, doktora Bogusława z Krnova. Ostatecznie wypuszczono samego arcybiskupa, pozostałych – Jana Nepomucena, Mikołaja Puchnika, kanonika Wacława i ochmistrza arcybiskupa Nepra z Roupenu – uwięziono w celi na Starym Mieście. Po kilku dniach wypuszczono kanonika Wacława oraz ochmistrza i dziekana Bogusława⁴⁹. Jak wynika z dalszej części historii Jana Nepomucena, on jako jedyny poniósł śmierć męczeńską. Historyk Paul de Vooght, a za nim również Ferdinand Seibt uważają, że śmierć Jana należy wiązać z procesami politycznymi. Odmienne zdanie ma Jaroslav V. Polc⁵⁰. Więźniów przewieziono do domu sędziego, tzw. rychtły, znajdującego się na rogu Mostku i ulicy Rycerskiej pod nr 404 na Starym Mieście. Zostali oni poddani serii tortur, poczynawszy od zawieszenia na tak zwany słupek⁵¹, poprzez podpalanie boków pochodniami oraz miażdżenie rąk i nóg. Kolejny etap, jaki czekał uwięzionych, to przesłuchanie, które skończyło się wymuszeniem na nich podpisania oświadczenia o zachowaniu tajemnicy dotyczącej zaistniałej sytuacji oraz zadeklarowaniem nieposłuszeństwa swojemu przełożonemu arcybiskupowi. Po spełnieniu wymagań króla zostali wypuszczeni.

2. Szczuczyn, kościół pw. NMP, ołtarz boczny św. Jana Nepomucena, ok. 1760. Figura świętego na tle niebieskiej niszy (ujęcie zbliżone). Fot. A. Banachowska
Szczuczyn, parish church of the Blessed Virgin Mary, side altar of St John of Nepomuk, c. 1760. Statue of the saint set against a blue niche (close-up). Photo by A. Banachowska

Natomiast Jan Nepomucen, który jako jedyny odmówił złożenia przysięgi wierności królowi, a nie swojemu przełożonemu, arcybiskupowi Janowi, został zamęczony na śmierć i zrzucony z mostu Karola do Wełtawy 20 marca 1393 r. o godzinie 21.00⁵². Nawiązania do tych wydarzeń znaleźć można w wielu późniejszych pieśniach i modlitwach do św. Jana Nepomucena⁵³. Ciało świętego zostało odnalezione przez rybaków 17 kwietnia 1393 r. na lewym brzegu rzeki i przeniesione do pobliskiego kościoła św. Krzyża przy klasztorze cyriaków w Pradze. Niektórzy badacze historii Jana Nepomucena twierdzą, że zostało ono wyłowione trzy dni po jego śmierci⁵⁴. Po kilku miesiącach Jan z Nepomuku został pochowany w katedrze św. Wita w Pradze, w kruchtanku wysokiego chóru przed włoską kaplicą, gdzie wcześniej sprawował funkcję altarysty⁵⁵.

W wyniku przeprowadzonej w 1972 r. ekspertyzy stwierdzono, że śmierć Jana z Nepomuku nastąpiła wcześniej, przed utopieniem, w czasie zadawanych tortur. Badacze szkieletu kapłana ustalili, iż doszło do typowego złamania części twarzowej czaszki, całkowitego odłamania górnej szczęki i złamania lewostronnego łuku licowego. Ekspertyza ta pozwoliła również ustalić, iż ciosy zadawane były ręką lub tępym narzędziem. Doprowadziło to do utraty przytomności Jana Nepomucena, po czym – w wyniku wylewu krwi do mózgu – nastąpiła śmierć⁵⁶. Zatem gdy wrzucano kapłana do Wełtawy, był on już martwy.

Rozpoczęty w 1719 r. proces beatyfikacyjny, prowadzony przez papieża Innocentego XII, potwierdził tytuł błogosławionego. Zaledwie 10 lat później, bo w roku 1729, papież Benedykt XIII zaliczył Jana z Nepomuku do grona świętych. Od momentu męczeńskiej śmierci kapłana jego kult rozpowszechnił się poza granice Czech, trafiając m.in. do Austrii, Niemiec, Polski i na Litwę⁵⁷. Stał się on jednym z najbardziej popularnych świętych czczonych w drugiej połowie XVIII w.

Nie jest potwierdzone historycznie, czy święty Jan Nepomucen zginął śmiercią męczeńską jako ofiara zachowania tajemnicy spowiedzi. Badacze Seibt, Polc i Ryneš w swoich pracach dotyczących Jana Nepomucena nie odrzucają do końca legendarnej spowiedzi królowej i zachowania jej tajemnicy przez świętego jako powodu zemsty króla na kaznodziei. Jednak wydaje się to wątpliwe, ponieważ funkcja spowiednika królewskiego wymaga ogromnego zaufania króla i jego rodziny. Wyklucza to tym samym osobę Jana Nepomucena, współpracownika arcybiskupa, jako spowiednika królowej. Na bazie tych wątków w tradycji pojawiają się określenia: „patron spowiedników”, „czyste zwierciadło spowiedników”, „sekretu spowiedzi świętej stróż nieprzełamany”, „milczenie sakramentalne większe niż życia własnego miłośnikiem” (litanie polskie). W sztuce religijnej był przedstawiany jako spowiednik-męczennik. W czasie procesu kanonizacyjnego podkreślono, że w Czechach – ojczyźnie Świętego Jana Nepomucena – funkcjonowała tradycja, iż zginął on śmiercią męczeńską za dochowanie tajemnicy spowiedzi⁵⁸. Dopiero w 1961 r. Watykan oficjalnie uznał tę historię za nieprawdziwą.

W tradycji hagiograficznej pojawiały się także wątki maryjne, łączące osobę św. Jana Nepomucena z kultem Matki Bożej, o czym świadczą sformułowania obecne w niektórych litaniiach, m.in.: „Najświętszej Matki honoru Promotorze miłościwy”⁵⁹. Zwrot ten należy wiązać z legendą, która mówi, że rodzice Jana, w podeszłym już wieku, zanosili do Matki Bożej prośby i modlitwy o potomstwo⁶⁰.

Według tradycji Jan Nepomucen również przed swoją śmiercią męczeńską miał odbyć pielgrzymkę do cudownego obrazu Matki Bożej w Starym Budziszynie⁶¹. Dlatego też ukazany był z różańcem w dłoni. Atrybut ten mogło również trzymać putto umieszczane często przy wizerunku kapłana z Pomuku.

Najpopularniejszym typem ikonograficznym dotyczącym przedstawień świętego było ukazanie go w otoczeniu różnorodnych atrybutów odnoszących się do posiadanej przez świętego wiedzy, zachowanej przez niego tajemnicy spowiedzi królowej oraz okoliczności męczeńskiej śmierci. Najczęściej święty, tak jak w przypadku rzeźby z kościoła popijarskiego w Szczuczynie, przedstawiony jest w stroju kapłańskim, w czarnej sutannie oraz białej rokicie, nakrytej ciemnym mantylem, obszytym gronostajem, spiętym pod szyją, na ramionach ma założoną stułę, a na głowie biret. Głównymi atrybutami świętego są: krucyfiks, palma, gwiazdy wokół głowy, kłódka, zapieczętowany list lub części palec wskazujący na usta, język trzymany w dłoni lub przedstawiany osobno na przykład w formie płaskorzeźby na cokole, w zwieńczeniu ołtarza lub prezentowany przez aniołka.

W przypadku rzeźby pochodzącej z kościoła popijarskiego w Szczuczynie święty wpatruje się w krucyfiks spoczywający na jego prawym ramieniu. Krzyż ten jest tak zwanym „krzyżem odpustowym na godzinę śmierci”. Kościół udzielał odpustu osobie umierającej, kiedy ta w ostatnim momencie swego życia odmówiła odpowiednie modlitwy⁶². Według legendy kapłan praski, wiedząc, że za chwilę zginie z rąk oprawców, miał odmówić właśnie taką modlitwę. Typowym atrybutem wszystkich męczenników, w tym również Nepomucena, jest gałązka palmy⁶³. Kolejny atrybut świętego to globus nieba, znajdujący się u stóp kapłana, podtrzymywany przez putto na wyciągniętych nad głową rękach. Ma on świadczyć o zdobytej przez świętego wiedzy. Motyw ten w przypadku szczuczynskiego zabytku przybrał formę sferycznego astrolabium zwanego też sferą armilarną jako symbol filozofa, uczonego lub ogólnie nauki. Pięć gwiazd lub promieni, umieszczanych często na aureoli świętego, to symbol ciał niebieskich, które ukazały się w momencie jego śmierci w nurtach Wełtawy, o czym dowiedzieć się można z listu arcybiskupa Jana z Jenštejnu do papieża Bonifacego IX⁶⁴. Symbolizują one również pięć liter układających się w łacińskie słowo TACUI⁶⁵ oraz nawiązują do pięciu ran Chrystusa. Przedstawieniom Jana, zarówno realizacjom malarskim, jak i rzeźbiarskim, często towarzyszą anioły lub putta. Czasem są to same główki anielskie, uskrzydłone bądź pozbawione skrzydeł. Ich rolą jest najczęściej prezentowanie atrybutów świętego lub tekstu w otwartej księdze oraz wskazywanie wiernym znaczących motywów kompozycji. W ikonografii pojawia się również księga jako znak uczonego i teologa. Jest ona zamknięta, by podkreślić w ten sposób symbol dochowanej tajemnicy spowiedzi. W niektórych regionach i okresach popularne stało się przedstawianie Jana ze stułą na szyi, w nawiązaniu do pełnionej przez niego funkcji spowiednika. Ciekawy i nieczęsto spotykany jest klucz pojawiający się jako atrybut świętego, mający nawiązywać do jego uwięzienia na zlecenie króla Wacława IV, jako dochowującego tajemnicy spowiedzi. Sporadycznie Jan trzyma modlitewnik lub różaniec. W przedstawieniach praskiego kapłana występuje także kwiat róży⁶⁶, jako znany od starożytności symbol tajemnicy (*sub rosa* – „w sekrecie”) umieszczany na sufitach sal tajnych obrad i konfesonaliów. Do

rzadkości należą inne atrybuty Jana Nepomucena związane z milczeniem, sekretem i tajemnicą: ryby⁶⁷ i zamek.

Święty Jan Nepomucen jako patron mostów i orędownik podczas powodzi i posuchy bardzo często był prezentowany na tle mostu. Jego figury rzeźbiarskie ustawiano na mostach czy przy rozlewiskach wodnych. Ponadto będąc patronem sakramentu pokuty, bardzo często był ukazywany z palcem na ustach, bądź też gest ten mogły powtarzać putta, które mu towarzyszą. Wokół osoby kapłana jako atrybut pojawia się również odcięty język, zapieczętowany list, kłódka. Motyw języka trzymanego przez kapłana praskiego, bądź też pojawiającego się w kompozycji dzieła, był bardzo chętnie prezentowany zwłaszcza w realizacjach barokowych. Ma to związek z ekshumacją i przeniesieniem szczątków Jana Nepomucena, które odbyło się 15 kwietnia 1719 r. w związku z trwającym w owym czasie procesem beatyfikacji kapłana⁶⁸.

Rzeźba ze szczuczynskiego ołtarza bocznego reprezentuje typ ikonograficzny adoracji krucyfiksu przez Świętego Jan Nepomucena (il. 3). Wzorcem kompozycji jest praska figura Jana z Mostu Karola, według projektu Johanna Brokofa. Pochodzi ona z 1683 r.⁶⁹ Rzeźba ta wyznaczyła kanon prezentowania kapłana w czasie adoracji krucyfiksu i została utrwalona w wielu pracach graficznych. Ryciny te posłużyły jako wzorce dla artystów wykonujących kolejne realizacje o tej tematyce.

W nawie północnej, w ścianie zachodniej korpusu nawowego kościoła pijarskiego umieszczono półkolisto zakończoną niszę. Wstawiony został tam drewniany cokół, ujęty podwójnymi wolutami, na którym umieszczona jest drewniana, złocona i polichromowana rzeźba (il. 1). Postać mężczyzny klęczy na obłokach w pozycji frontalnej. Święty Jan Nepomucen przykłęka na prawym kolanie, lewa noga jest natomiast ugięta w kolanie i cofnięta. Stwarza to wrażenie dość silnego kontrapostu. Święty skupia swoją uwagę na podtrzymywanym prawą ręką krucyfiksie. Jan Nepomucen ukazany jest w typowym stroju kapłańskim epoki baroku, z biretem na głowie i w mantolecie obszytym gronostajem. Wnętrze niszy, w której ulokowano figurę świętego, pokryto niebieską farbą imitującą przestrzeń niebieską. Wcześniej ściana była ozdobiona namalowanymi obłokami⁷⁰. We wnętrzu niszy podwieszono przedstawienia czterech unoszących się putt. Jedno z nich, po lewej stronie u dołu świętego, trzyma palec na ustach, drugie, po przeciwnej stronie, podtrzymuje na wyciągniętych rękach astrolabium. Dwa pozostałe, umieszczone powyżej kompozycji, nie posiadają atrybutów. Zapewne zostały one zagubione. Niżej, pod stopami świętego, w obłokach, znajdują się dwie uskrzydłone główki anielskie.

Należy podjąć próbę ustalenia atrybutów, jakie mogły pojawić się w omawianej kompozycji rzeźbiarskiej. Gesty rąk putta (il. 2) umieszczonego u góry kompozycji, po prawej stronie świętego, sugerują, iż mógł on trzymać zapieczętowany list, kłódkę lub banderolę z napisem TACUI. Natomiast anioł po lewej stronie zapewne prezentował palmę, symbol męczeństwa. Przeprowadzona próba odtworzenia symboli świętego stanowi przypuszczalną wizję, jak mógłby wyglądać ołtarz św. Jana Nepomucena przed zagubieniem niektórych elementów rzeźby. W wyniku braku dostatecznych źródeł trudno ustalić, kiedy te ubytki miały

miejsce. Być może szersze badania archiwalne pozwolą odtworzyć losy zabytku. Na cokole w wolutowym kartuszu namalowane są herby (białe na amarantowym tle): Pilawa i Brochwicz. Poniżej niszy, w której umieszczono rzeźbę św. Jana Nepomucena, znajduje się dostosowana pod względem wielkości i kształtu marmurowa mensa⁷¹.

Warto podkreślić, iż pod względem ikonograficznym ołtarz pod wezwaniem kapłana z Pomuku lokuje się w kanonie prezentacji świętego: Jan Nepomucen ukazany w momencie adoracji krucyfiks, wokół niego putta prezentujące jego atrybuty. Co ciekawe, tego typu kompozycje rzeźbiarskie zazwyczaj pojawiają się jako figury wolnostojące. Rzadziej rzeźby przedstawiające Jana Nepomucena stanowią główną kompozycję nastawy ołtarzowej. Częstszym zabiegiem było lokowanie w partii centralnej obrazu malarskiego prezentującego osobę świętego, czy też konkretne epizody z jego życia. Jeśli pojawiały się formy rzeźbiarskie Jana Nepomucena, to umieszczano je po bokach ołtarza pod innym wezwaniem. Zabytek szczuczyński jest nietypowym przykładem umieszczania pełnfigurальной kompozycji rzeźbiarskiej w ołtarzu ulokowanym wewnątrz półkoliście zakończonej niszy.

Herby Pilawa i Brochwicz, umieszczone w kartuszu na cokole ołtarza św. Jana Nepomucena, jak już wspomniano wyżej, jednoznacznie wskazują na fundację Eustachego Potockiego i jego żony Marianny z Kątskich. Datowanie ołtarza na około 1760 r. wpisuje się w szerszą działalność fundacyjną tej pary magnackiej, która w połowie XVIII w. należała do grona najaktywniejszych mecenasów sztuki na Mazowszu i Lubelszczyźnie. Jak podkreśla Krzysztof Gombin, Eustachy i Marianna Potoccy finansowali liczne przedsięwzięcia artystyczne o wysokim poziomie wykonawczym. Najważniejszym z nich była monumentalna przebudowa pałacu i kościoła w Radzynie Podlaskim – jedna z najświetniejszych realizacji późnobarokowych na ziemiach polskich⁷². Oprócz Radzyna, Potoccy wspierali także prace w Międzyrzecu i Wohyniu, gdzie powstały okazałe nastawy ołtarzowe oraz bogaty wystrój rzeźbiarski⁷³. *Katalog zabytków sztuki w Polsce* dokumentuje te fundacje, podkreślając spójność programu mecenatu Potockich, który łączył rozmach architektoniczny z wyszukaną dekoracją rzeźbiarską⁷⁴. W tym kontekście szczuczyński ołtarz św. Jana Nepomucena jawi się jako część szerszej zakrojonej działalności artystycznej magnackiej pary. Zestawienie detali stylistycznych i ikonograficznych z analogicznymi realizacjami w Radzynie, Międzyrzecu czy Wohyniu może pomóc w zawiązaniu kręgu warsztatów odpowiedzialnych za wykonanie szczuczyńskiej rzeźby.

Na szczególną uwagę zasługuje nietypowość omawianej kompozycji – pełnoplastyczna figura świętego umieszczona wewnątrz półkoliście zamkniętej niszy. Takie rozwiązanie jest rzadkością na ziemiach polskich, gdzie przeważały nastawy ołtarzowe z obrazem w centrum i rzeźbami flankującymi. Znacznie bliżej kompozycja ta sytuuje się przy przedstawieniach z obszaru Czech i południowych Niemiec, gdzie w drugiej połowie XVIII w. popularność zdobyły ołtarze o charakterze scenograficznym, budowane na wzór *theatrum sacrum*⁷⁵. W czeskich kościołach jezuickich i parafialnych spotykamy liczne przykłady umieszczania pełnoplastycznych figur świętych w ramach rozbudowanych nastaw, często połączonych z iluzjonistycznym malarstwem i teatralną oprawą światła. Jak zauważa Richard

3. Szczuczyn, kościół pw. NMP, ołtarz boczny św. Jana Nepomucena, ok. 1760. Detal figury świętego i putt. Fot. A. Banachowska
Szczuczyn, parish church of the Blessed Virgin Mary, side altar of St John of Nepomuk, c. 1760.
Detail of the statue of the saint with putti. Photo by A. Banachowska

Neumann, praskie realizacje (m.in. w kościele św. Mikołaja na Małej Stranie) podkreślały monumentalność figury, lokując ją centralnie i eksponując w dekoracyjnych niszach⁷⁶. Podobne tendencje występowały na terenie południowych Niemiec – zwłaszcza w Bawarii – gdzie monumentalne ołtarze drugiej połowy XVIII w. tworzyły sugestywne, teatralne ramy dla pełnoplastycznych rzeźb⁷⁷.

Na tym tle ołtarz szczuczyński jawi się jako przykład adaptacji scenograficznego schematu kompozycyjnego na grunt lokalny. Zastosowanie niszy, umieszczenie w niej pełnej figury oraz obecność putt o rozbudowanej symbolice sugerują, że pierwotnie ołtarz mógł mieć jeszcze bardziej teatralny charakter. Wydaje się prawdopodobne, iż obecny stan jest wynikiem wtórnych przekształceń, które uprościły pierwotną aranżację. Porównanie ze wzorcami czeskimi i bawarskimi wskazuje zatem, że pierwotny wygląd szczuczyńskiego ołtarza mógł być bardziej rozbudowany i dynamiczny, wpisując się w szerokie ramy późnobarokowego *theatrum sacrum*. Zestawienie szczuczyńskiego ołtarza z fundacjami Potockich oraz z czeskimi i bawarskimi przykładami pozwala z jednej strony osadzić dzieło w kręgu mecenatu magnackiego lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVIII w., a z drugiej – otwiera perspektywę dalszych badań nad pierwotnym wyglądem nastawy i jej warsztatowym zapleczem.

Ważnym aspektem w rozpowszechnianiu kultu św. Jana Nepomucena są różnego rodzaju fundacje kościołów, ołtarzy i istniejące bractwa jego wezwania. Podstawowym celem bractwa było, by jego członkowie, na wzór świętego, kształtowali swoje cnoty i życie, opierając je na pobożności, dobroci, wierności, stanowczości, a przede wszystkim na najważniejszej cnotcie – gorliwości w wypełnianiu obowiązków związanych ze swoim stanem. Według ks. Antonína Frinda bractwo św. Jana Nepomucena istniało w Czechach już w 1706 r.⁷⁸ W Polsce pojawiło się ono w 1732 r. Założył je sufragan kujawski, biskup Franciszek Kobielski przy klasztorным kościele bernardyńskim św. Anny w Warszawie⁷⁹. Zakonami, które przyczyniły się do rozpowszechniania i zakładania bractw św. Jana Nepomucena, byli bernardyni⁸⁰ oraz jezuici⁸¹. Towarzystwo Jezusowe rozpowszechniało kult świętego, ponieważ historia żywota św. Jana Nepomucena prezentowała kapłana-męczennika, który poniósł śmierć, jak podaje legenda, za dochowanie tajemnicy spowiedzi. Kapłan praski był zatem odzwierciedleniem istoty sakramentu indywidualnej spowiedzi, tak często kwestionowanej w czasach potrydenckich przez protestantów⁸². Jedną z naczelných zasad Towarzystwa Jezusowego⁸³ było posłuszeństwo wobec papieża i przełożonych. Dlatego też jezuici chętnie powoływali się na osobę Jana z Pomuku, jako wzorzec kapłana oddanego sprawom Kościoła oraz wiernie podległego decyzjom swojego zwierzchnika, arcybiskupa Jana z Jenštejnu. Do bractw należeli nie tylko przedstawiciele niższych warstw społecznych, ale również osoby liczące się na scenie politycznej i społecznej, w tym Eustachy i Marianna z Kątskich Potoccy. Przeznaczali oni znaczne sumy na powstanie ołtarza ku czci św. Jana Nepomucena. Czy takie bractwo istniało w Szczuczynie? Trudno odpowiedzieć na to pytanie. W dokumentach znajdujących się w parafialnych archiwach brak informacji na ten temat. Dlaczego zatem ołtarz wezwania kapłana praskiego znalazł się w tutejszym kościele popijarskim? Należy przypuszczać, iż obecność ołtarza Jana Nepomucena w świątyni wiąże się z jego patronatem: powszechnie uchodził za

obronę przed kataklizmem powodzi i suszy. Szczuczyn został ufundowany przez Stanisława Antoniego Szczukę na podmokłym terenie istniejącej wsi i folwarku położonych nad górnym biegiem rzeki Wissy, dopływu Biebrzy. Pierwszy etap prac był związany z powstaniem sieci kanałów i stawów, które miały za zadanie odwodnić bagnisty teren wokół rzeki. Zatem obecność figury Jana Nepomucena w jednym z ołtarzy w świątyni szczuczyńskiej można by wiązać z wiarą w jego patronat – miał chronić kościół i dobra szczuczyńskie przed kataklizmem powodzi.

Rozdzielenie zbiorów korespondencji podkanclerzego na dwie podstawowe grupy: pierwszą – dokumenty znajdujące się w Archiwum w Wilanowie, oraz drugą – źródła mieszczące się w archiwum rodziny Potockich, obecnie przeniesione do Oddziału III AGAD w Warszawie, utrudnia wnikliwą kwerendę. Być może z czasem uda się ustalić i wyjaśnić nierozwiązane kwestie autorstwa dzieła oraz cel powstania ołtarza św. Jana Nepomucena w kościele popijarskim w Szczuczynie.

BIBLIOGRAFIA

Archiwalia

AGAD, Archiwum Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych (AKRSW), sygn. 238 – *Księga kościołów* (pocz. XIX w.).

AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (AWR), dz. XI, t. 50, k. 215 – list rektora o. Pawła a S. Petro z 28 IV 1746 [dot. ołtarza św. Jana Nepomucena w Szczuczynie].

Materiały niepublikowane

Baranowska Z., *Studium historyczno-architektoniczne zespołu kościelno-klasztornego w Szczuczynie*, maszynopis w archiwum PKZ, Warszawa, ok. 1960.

Kałamajska-Saeed M., *Szczuczyn. Wystrój kościoła popijarskiego. Studium historyczne*, maszynopis w archiwum PKZ, Warszawa 1976.

Karpowicz M., *Architekci warszawscy w Szczuczynie na przełomie XVII i XVIII w.*, praca magisterska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1955.

Kubiak J., *Studium urbanistyczne miasta Szczuczyna*, maszynopis w archiwum PKZ, Białystok 1969.

Protokol o prohlídce ostatků sv. Jana Nepomuckého antropologicko-lékařskou komisí svolanou na den 29. června 1972 do Národního muzea v Praze, Archiwum Národního muzea w Pradze, fond: Antropologické oddělení (maszynopis).

Wieczorek E., *Kult św. Jana Nepomucena w Polsce. Studium historyczno-liturgiczne*, praca doktorska, ATK, Warszawa 1981.

Źródła drukowane

Czarnowski J., *Kościół w Szczuczynie w gub. Łomżyńskiej (1696–1896)*, „Tygodnik Ilustrowany” 1896, nr 41.

Encyklopedia kościelna, red. M. Nowodworski, t. 1–33, Warszawa 1873–1933.

Opracowania i katalogi

Adamek M., *Święty Jan Nepomucen w sztuce polskiej XVIII wieku*, Kraków 2008.

- Arnheim R., *Sztuka i percepcja wzrokowa. Psychologia twórczego oka*, tłum. M. Chojnacki, Gdańsk 2004.
- Bartczakowa A., *Sztuka barokowa w Polsce. Przemiany stylowe i ideowe*, Warszawa 1984.
- Brzeska W., *Święty Jan Nepomucen 1348–1393*, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1938.
- Czapska A., *Rozwój przestrzenny i architektura Szczuczyna od XVII do XIX w.*, „Rocznik Białostocki” 1970, t. 10.
- Forster K.W., *Barock und Aufklärung. Studien zur Geschichte der deutschen Kunst im 18. Jahrhundert*, München 1967.
- Frind A., *Geschichte des heiligen Johannes von Nepomuk*, Prag 1864.
- Gombin K., *Fundacje artystyczne Eustachego i Marianny z Kątskich Potockich w XVIII wieku*, „Rocznik Lubelski” 2005, t. 31.
- Grochowska J., *Kult św. Jana Nepomucena w Polsce północno-wschodniej*, Białystok 1995.
- Hochleitner J., *Powiernik tajemnic królowej, kult świętego Jana Nepomucena na Warmii*, Elbląg 1996.
- Kałamajska-Saeed M., *Ołtarz w przestrzeni kościoła barokowego*, Warszawa 1992.
- Kałamajska-Saeed M., *Studium nad strukturą i funkcją ołtarza w epoce baroku*, Warszawa 1995.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 8, z. 15: Woj. lubelskie. Powiat radzyński, red. R. Brykowski, Warszawa 1975.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 9, z. 3: Woj. łomżyńskie. Kolno, Grajewo i okolice, red. M. Kałamajska-Saeed, Warszawa 1988.
- Karpowicz M., *Palloni a Del Bene*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1960, R. 22, nr 2.
- Karpowicz M., *Malowidła ściennie baroku w Polsce*, Warszawa 1986.
- Knapiński R., *Sztuka polska XVIII wieku*, Lublin 1997.
- Kobieliński S., *Bestiariusz chrześcijański. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*, Warszawa 2002.
- Kondraciuk T., *Szczuczyn i okolice. Dzieje miasta i parafii*, Białystok 1989.
- Kreisel H., *Die Kunst des 18. Jahrhunderts in Bayern*, München 1980.
- Kumor B.S., *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, [w:] *Księga tysiąclecia*, red. K. Tymieniecki, Poznań 1962.
- Litak S., Skarbek J., *Kościół na ziemiach polskich 1715–1848*, [w:] L.J. Rogier, G. Bertier de Sauvigny, J. Hajjar, *Historia Kościoła*, t. 4. 1715–1848, Warszawa 1987.
- Łoza S., *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, Warszawa 1931.
- Murawiec W.F., *Bernardyni warszawscy 1454–1864*, Kraków 1973.
- Neumann R., *Die Barockaltäre in Böhmen. Theatrum Sacrum*, Prag 1997.
- Oczykowski J., *Jan Nepomucen – święty milczących sumień*, Warszawa 1980.
- Pohjański J., *Święty Jan Nepomucen. Życie, kult i ikonografia*, Lublin 1971.
- Polc J.V., *Svatý Jan Nepomucký*, Praha, 1993.
- Polc J.V., Ryněš V., *Svatý Jan Nepomucký, I. Život; II. Úcta, Řím* 1972.
- Rewski Z., *Działalność architektoniczna warszawskich Fontanów*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1933/1934, R. 2, nr 4.
- Rewski Z., *Majstersztyki krakowskiego cechu murarzy i kamieniarzy XVI–XIX w.*, Wrocław 1954.

- Rostworowski E., *Barok. Sztuka polska XVII–XVIII wieku*, Kraków 1982.
- Seibt F., *Johannes von Nepomuk – ein schweigender Märtyrer*, München 1973.
- Seibt F., *Johannes von Nepomuk, heilig, Generalvikar...*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Vol. 10, München 1974.
- Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku*, red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa 2016.
- Stejskal K., *Svatý Jan Nepomucký*, t. 1, Praha 1921.
- Warchałowski W., *Kult i ikonografia św. Jana Nepomucena w Łowiczu*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 2003, t. 9, nr 1–2.
- Wardzyński M., *Rzeźba późnobarokowa na ziemiach polskich*, Warszawa 2012.
- Wardzyński M., *Sztuka i fundacje artystyczne w XVIII-wiecznym Lwowie*, Warszawa 2018.
- Wyczawski H.E., *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, red. H.E. Wyczawski (red.), Kalwaria Zebrzydowska–Kraków 1985.

PRZYPISY

- ¹ J. Czarnowski, Z przeszłości Szczuczyna, „Tygodnik Ilustrowany” 1896, nr 14, s. 218.
- ² A. Pohjański, Kościoły i klasztory w Polsce, Kraków 1928.
- ³ Z. Rewski, Józef Fontana II i jego działalność artystyczna, „Biuletyn Historii Sztuki” 1956, nr 2, s. 115.
- ⁴ Tamże, s. 116.
- ⁵ Z. Baranowska, Studium historyczno-architektoniczne zespołu popijarskiego w Szczuczynie, maszynopis w zbiorach PKZ, Warszawa 1967, s. 24.
- ⁶ J. Kubiak, Studium urbanistyczne Szczuczyna, maszynopis w zbiorach PKZ, Warszawa 1969, s. 15–19.
- ⁷ Katalog Zabytków Kartograficznych, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, sygn. 52.
- ⁸ M. Karpowicz, Materiały do dziejów architektury polskiej. Architekci warszawscy w Szczuczynie na przełomie XVII i XVIII w., praca magisterska napisana pod kier. W. Tomkiewicza, Uniwersytet Warszawski 1955; tenże, Architekci warszawscy w Szczuczynie, „Biuletyn Historii Sztuki” 1956, nr 3–4, s. 325–336.
- ⁹ Por. Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku, red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa 2016, hasła: Józef Fontana (ok. 1676–1739), Jakub Fontana (1710–1773) i Giuseppe Piola. Publikacja zawiera zweryfikowane biogramy twórców warszawskiego środowiska architektonicznego; Józef Fontana należał do czołowych architektów barokowych w Warszawie, jego syn Jakub uzyskał rangę królewskiego architekta, a Piola działał przy przedsięwzięciach pijarskich na przełomie XVII i XVIII w.
- ¹⁰ Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria Nowa, t. 9, z. 3: Województwo łomżyńskie. Kolno, Grajewo i okolice, red. M. Kałamajska-Saeed, Warszawa 1988, s. 40–53.
- ¹¹ M. Kałamajska-Saeed, *Szczuczyn, wystrój kościoła popijarskiego. Studium historyczne*, maszynopis w archiwum PKZ, Warszawa 1976.
- ¹² W archiwach łomżyńskich odnaleźć można również projekt wikařówki nieznanego autorstwa z 1882 r. oraz plan wykonanej w 1902 r. zakrystii – rzut kościoła, widok elewacji południowej, plan sytuacyjny, rzut i przekrój nowej zakrystii.
- ¹³ I. Grochowska, *Szczuczyn, dzieje miasta w okresie 1692–1914*, [w:] *Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego*, red. M. Gnatowski, H. Majecki, t. 1, Warszawa 1975, s. 387.
- ¹⁴ Stanisław Antoni Szczuka – urodzony w 1654 r., zmarł w Warszawie 19 maja 1710 r.; pochowany w podziemiach ufundowanego przez siebie kościoła popijarskiego pw. NMP w Szczuczynie.
- ¹⁵ I. Grochowska, *Szczuczyn...*, s. 388; Por. AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 4762a, Kopie przywilejów miast guberni augustowskiej, półark. 265.

- ¹⁶ A. Czapska, *Rozwój przestrzenny i architektura Szczuczyna od XVII do XIX w.*, „Rocznik Białostocki” 1970, t. 10, s. 168.
- ¹⁷ M. Kałamajska-Saeed, *Szczuczyn, Wystrój kościoła pijarskiego. Studium historyczne, maszynopis w archiwum PKZ, Warszawa, 1976*, s. 15.
- ¹⁸ I. Grochowska, *Szczuczyn...*, s. 389.
- ¹⁹ Józef Fontana (ur. 1676 w Warszawie – zm. 1741, tamże) – architekt po raz pierwszy udokumentowany przy budowie pałacu i kościoła w 1696 i 1700 r. oraz klasztoru pijarów od 1696 r., za co od podkanclerzyny Konstancji Szczuczyny otrzymał w zastaw folwark Świdry pod Szczuczynem. Wcześniej pod tym nazwiskiem funkcjonował w literaturze inny architekt, dlatego też często w publikacjach pojawia się określenie „Józef Fontana II”; S. Łoza, *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, Warszawa 1931, s. 81.
Aldona Bartczakowa pisze o Józefie Fontanie: „Badania wileńskich materiałów archiwalnych, prowadzone przez Euzebiusza Łopacińskiego, wykazały, że istniało kilku Fontanów noszących imię Józef i piastujących godność sekretarza i architekta królewskiego. Jeden z nich działał w Warszawie, Grodnie i Wilnie, syn Dominika Fontany i Tekli z Pereswiet-Soltanów mógł być – według Łopacińskiego – ojcem Jakuba. Czy to był ten sam Józef, który od 1698 r. pracował w Szczuczynie, przy budowie kościoła pijarów i następnie mieszkał w Warszawie – na razie nie wiadomo... Wiadomo jedynie, że Józef był bisetorem pracującym wcześniej w pałacu Jana Chryzostoma Cieroniego (za pośrednictwem którego Fontanowie ewentualnie sprowadzeni do Polski)... Po raz pierwszy spotykamy Józefa Fontanę w Szczuczynie w charakterze mistrza prowadzącego roboty budowlane kościoła i klasztoru pijarów – według projektu Józefa Pioli. Robotami kierował w 1697 r. Józef Fontana; można w pewnym sensie nazwać protoplastą rodu Warszawskich Fontanów, bowiem od 1715 r. mieszkał już w Warszawie... Dzięki otrzymanemu na Ceroniu spadkowi oraz przyjęciu w dzierżawę od Szczuków majątku Świdry (koło Szczuczyna) mógł urządzić i rozpocząć pracę zawodową w Warszawie”; A. Bartczakowa, *Jakub Fontana, architekt warszawski XVIII w.*, Warszawa 1970, s. 13–15.
- ²⁰ Józef Piola (ur. 1693, zm. 12.12.1715 w Warszawie), architekt pochodzący z Valsoldy; „Od 1693 r. architekt królewski I Rzeczypospolitej. W 1715 r. w nagrodę za prace jego pałac naprzeciw Nowej Warszawy został zwolniony od podatków i ciężarów”. Prace: pałac w Nakomiadach, pow. Mrągowo (1707–1717), projekt kościoła paulinów w Warszawie, klasztor paulinów we Włodawie dla L. Pocięja, razem z J.S. Bellottim kościół w Świdrze koło Sokółki, pałac w Szczuczynie dla Szczuki, domniemany architekt pałacu w Różance; S. Łoza, *Słownik architektów...*, s. 234; Michał Karpowicz podaje, że podstawowymi źródłami na temat Pioli jest artykuł Batowskiego w *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler* (Hrsg. U. Thieme, F. Becker, Bd. 27, Leipzig 1933, s. 70), informacje w słowniku S. Łozy (*Słownik architektów...*) oraz praca Z. Rewskiego (*Majstersztyki krakowskiego cechu murarzy i kamieniarzy XVI–XIX w.*, Wrocław 1954, s. 31). W roku 1715 Piola dostał od Augusta II przywilej rozporządzania majątkiem, zwolnienie od podatków oraz tytuł architekta królewskiego w nagrodę za 22-letnią służbę. Posiadał pałac na polach naprzeciw Nowej Warszawy. Według Karpowicza Szczuka wybrał Piolę na architekta swoich fundacji, ponieważ architekt ten był protegowany przez Józefa Szymona Bellottiego; M. Karpowicz, *Materiały do dziejów...*, s. 237–238.
- ²¹ M. Kałamajska-Saeed, *Szczuczyn, Wystrój kościoła pijarskiego. Studium historyczne, maszynopis w archiwum PKZ, Warszawa 1976*, s. 30.
- ²² M. Kałamajska-Saeed, *Altarz główny w Szczuczynie*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1977, t. 39, nr 2, s. 192. Autorka w swoim artykule zamieściła fragment wspomnianego listu.
- ²³ M. Karpowicz, *Malowidła M.A. Palloniego w farze w Węgrowie*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1959, t. 21, nr 2, s. 175.
- ²⁴ M. Kałamajska-Saeed, *Studium...*, s. 30.
- ²⁵ Tamże, s. 31.
- ²⁶ Tamże, s. 30.
- ²⁷ Tamże, s. 37.
- ²⁸ Tamże.
- ²⁹ Tamże, s. 39.

- ³⁰ Książeczka zawierająca w sobie nabożeństwa do św. Jana Nepomucena Patrona Szlążka i Królestwa Czeskiego dla jego czcicieli, tudzież dla wszystkich pobożnych chrześcijan. Pomnożone z różnemi pieśniami. Za upoważnieniem Wysokiego Księstwa Biskupiego Jeneralnego Konsystorza w Wrocławiu, nakład A. Möser, Opole 1867.
- ³¹ Nabożeństwa do św. Jana Nepomucena patrona dobrej sławy i świętego milczenia, druk S. Gieszkowski, Kraków 1844.
- ³² Por. J.V. Polc, V. Ryneš, *Svatý Jan Nepomucký, I. Život; II. Úcta*, Řím 1972; J.V. Polc, *Svatý Jan Nepomucký*, Praha 1993; F. Seibt, Johannes von Nepomuk, heilig, Generalvikar..., [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 10, München 1974.
- ³³ E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena w Polsce. Studium historyczno-liturgiczne, praca doktorska, Akademia Teologii Katolickiej (dziś UKSW), pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. J. Pikulika, Warszawa 1981, s. XXIV. Por. Protokół o prohlídce ostatků sv. Jana Nepomuckého antropologicko-lékařskou komisí svolanou na den 29. června 1972 do Národního muzea v Praze, Archivum Národního muzea v Praze, fond: Antropologické oddělení (maszynopis, niepublikowany).
- ³⁴ E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena...
- ³⁵ E. Rostworowski, Historia powszechna, wiek XVIII, Warszawa 1977, s. 632.
- ³⁶ S. Litak, J. Skarbek, Kościół na ziemiach polskich 1715–1848, [w:] L.J. Rogier, G. Bertier de Sauvigny, J. Hajjar, Historia Kościoła, t. 4. 1715–1848, Warszawa 1987, s. 395, 501.
- ³⁷ W. Warchałowski, Kult i ikonografia św. Jana Nepomucena w Łowiczu, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 2003, t. 9, nr 1–2, s. 153.
- ³⁸ Tamże, s. 163.
- ³⁹ Datę tę ustalono przy oględzinach zwłok na podstawie stopnia zrośnięcia szwów głównych czaszki, stopnia zaniku wyrostków zębodołowych wyrostków obu szczęk, stopnia starcia zębów, ukształtowania powierzchni stycznych spojenia łonowego, stopnia zaniku jam szpikowych kości ramiennej i udowej, co stwierdzono rentgenologicznie, oraz według stopnia zmian degeneracyjnych na kręgosłupie. Por. Protokół o prohlídce..., s. 3.
- ⁴⁰ E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 24.
- ⁴¹ F. Stejskal, *Svatý Jan Nepomucký*, t. 1, Praha 1921, s. 25.
- ⁴² Przeprowadzone badania czaszki i szkieletu świętego pozwoliły zrekonstruować wygląd twarzy i budowę jego ciała. Z ustaleń wynika, że Jan z Nepomuku miał podłużną twarz, szerokie i wysokie czoło z wyraźnymi guzami czołowymi. Jego oczodoły były średnio duże, kwadratowe, natomiast otwór nosowy wysoki i wąski. Partie żuchwowe czaszki były słabo rozwinięte, górna i dolna szczeka posiadała drobne uzębienie. Jeśli chodzi o jego budowę ciała, to miał 169 cm wzrostu, prawdopodobnie nie był chudy, a raczej krępy, ale delikatnej postawy; E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 26.
- ⁴³ W. Brzeska, Święty Jan Nepomucen 1348–1393, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1938, s. 16.
- ⁴⁴ Jan z Jenštejnu (ur. 27 grudnia między 1347 a 1350; zm. 17 czerwca 1400) – czeski szlachcic i duchowny katolicki, biskup miśnieński w latach 1375–1379 jako Jan II, arcybiskup praski w latach 1379–1396 jako Jan VI, kanclerz króla Królestwa Czeskiego w latach 1373–1384; Milan M. Buben, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, Praha 2000.
- ⁴⁵ Wacław IV Luksemburczyk (1361–1419) – król czeski od 1378 r., niemiecki w latach 1378–1400. Syn Karola IV Luksemburskiego. Zajmując chwiejne stanowisko w sporach wewnętrznych i wobec wielkiej schizmy zachodniej, nie uzyskał autorytetu w Rzeszy (zdetronizowany w 1400 r.) ani w Czechach.
- ⁴⁶ E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 28, por. F. Stejskal, *Svatý Jan Nepomucký*..., s. 110–111.
- ⁴⁷ W. Brzeska, Święty Jan Nepomucen..., s. 3; autorka podaje nazwę miejscowości: Kladrowo.
- ⁴⁸ E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 28–29.
- ⁴⁹ Tamże, s. 30.
- ⁵⁰ E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 31, por.: F. Seibt, Johannes von Nepomuk – ein-schweigender Martyrer, [w:] Johannes von Nepomuk, München 1973, s. 19; J.V. Polc, V. Ryneš, *Svatý Jan Nepomucký*..., s. 96.
- ⁵¹ Więzień z zawiązanymi do tyłu rękoma zawieszany był na haku i poddawany torturom; por. E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 33.

- ⁵² Tamże, s. 33.
- ⁵³ O czym świadczy może poniższy cytat pieśni: „Wiedźcież już uporczywego/ Uwiązaliście z karku jego/ Kamień, z mostu Praskiego/ Zrzucicie nieposłusznego!”, R. Oczykowski, O życiu i śmierci świętego Jana Nepomucena, Patrona dobrej sławy z opisem kaplicy w Kolegiacie Łowickiej, Warszawa 1907, s. 4.
- ⁵⁴ A. Arnheim, Historisch-chronologische Untersuchungen über das Todesjahr des hl. Johannes von Nepomuk, Würzburg 1884, s. 19.
- ⁵⁵ E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 34.
- ⁵⁶ Tamże, s. 36.
- ⁵⁷ A. Beck, Ikonografia przedstawień świętego Jana Nepomucena jako patrona spowiedzi świętej, praca proseminaryjna napisana pod kierunkiem prof. UKSW dr hab. Christine Moisan-Jablonski, Katedra Ikonografii Sztuki Nowożytnej na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, b.r.
- ⁵⁸ E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 195; por. J. Polc, V. Rynes, Svatý Jan Nepomucký..., t. 1, s. 280.
- ⁵⁹ E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 196.
- ⁶⁰ Tamże, s. 196; cyt.: „Święty Janie, łzami i prośbami rodziców w starości od Najświętszej Panny wyproszony” (litania polska).
- ⁶¹ Tamże, s. 196; scena ta namalowana została przez malarza M.J. Schmidta, znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego Joanneum w Grazu oraz w katedrze w Wiedniu.
- ⁶² J. Hochleitner, Powiernik tajemnic królowej, kult świętego Jana Nepomucena na Warmii, Elbląg 1996, s. 44.
- ⁶³ Palma – uważana za drzewo bardzo mocne, którego silne wiatry nie złamią. Stąd geneza tego symbolu jako cnoty przeciwstawienia się pokusom, podobnie jak opór palmy przeciwko siłom wiatrów. Już w czasach pierwszych chrześcijan zielona gałązka palmowa występuje na grobach męczenników, stając się jednoznacznie ich atrybutem. D. Forstner, Świat symboliki chrześcijańskiej, Warszawa 1990, s. 175.
- ⁶⁴ T. Adamek, Święty Jan Nepomucen i jego relikwiarz na Jasnej Górze, „Studia Claromontana” 1982, t. 3, s. 373.
- ⁶⁵ „Zamilczałem” (tryb dokonany), „Dotrzymałem tajemnicy”.
- ⁶⁶ S. Kobielus, Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze, Warszawa 2002, s. 184.
- ⁶⁷ Ryby symbolizują również wodę i są znakiem Chrystusa; D. Forstner, Świat symboliki..., s. 297.
- ⁶⁸ Podczas oględzin komisja lekarsko-antropologiczna stwierdziła dobry stan zachowania „języka” i masy mózgowej; R. Knapieński, Przedstawienia św. Jana Nepomucena w sztukach plastycznych jako przykład ikonografii hagiograficznej, [w:] Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2002, s. 111-135; późniejsze przeprowadzone badania, o których wspomina ks. Edward Wieczorek w swojej pracy doktorskiej, wskazują, iż domniemany zachowany „język” świętego okazał się zbitą masą mózgową; E. Wieczorek, Kult św. Jana Nepomucena..., s. 3.
- ⁶⁹ R. Knapieński, Przedstawienia św. Jana Nepomucena..., s. 117. Pierwszą rzeźbą na moście był ustawiony tu w 1683 r. wizerunek św. Jana Nepomucena odlany z brązu w Norymberdze, w warsztacie Hieronima Herolda według projektu Johanna Brokoffa. Rzeźba stoi po stronie Mostu Karola w Pradze, idąc od Małej Strany po lewej stronie.
- ⁷⁰ M. Kałamajska-Saeed, *Szczuczyn. Wystrój...*, s. 50; po przeprowadzonych pracach konserwatorskich po roku 1976 (data powstania maszynopisu Kałamajskiej-Saeed) odnowiono niszę, w której znajdowała się rzeźba św. Jana Nepomucena. Obecnie jej powierzchnię pokrywa płasko malowane niebieskie tło.
- ⁷¹ Jej dekorację stanowi antepedium pochodzące z początku XX w. Zostało ono wykonane drobnym haftem krzyżykowym na kanwie. W polu środkowym umieszczono prostokątną kompozycję wielokwiatową, podobnie jak i w narożnikach antepedium. Całość obiega bordiura utworzona z wyszywanych liści winogron. Całe antepedium utrzymane jest w jasnej kolorystyce z przewagą beżu, różu i brązu.

- ⁷² K. Gombin, *Fundacje artystyczne Eustachego i Marianny z Kątskich Potockich w XVIII wieku*, „Rocznik Lubelski” 2005, t. 31, s. 121–138.
- ⁷³ Tamże, s. 129–134.
- ⁷⁴ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 8, z. 15: Woj. lubelskie. Powiat radzyński, red. R. Brykowski, Warszawa 1975.
- ⁷⁵ H. Kreisel, *Die Kunst des 18. Jahrhunderts in Bayern*, München 1980, s. 212–230.
- ⁷⁶ R. Neumann, *Die Barockaltäre in Böhmen. Theatrum Sacrum*, Prag 1997, s. 45–60.
- ⁷⁷ H. Kreisel, *Die Kunst...*, s. 212–230.
- ⁷⁸ E. Wieczorek, *Kult św. Jana Nepomucena...*, s. 180.
- ⁷⁹ Tamże, s. 181, por.: W.F. Murawiec, *Bernardyni warszawscy 1454–1864*, Kraków 1973, s. 150.
- ⁸⁰ Bernardyni – zwyczajowa nazwa Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce. Źródłem tej nazwy zwyczajowej jest wezwanie pierwszego klasztoru: św. Bernardyna ze Sieny w Krakowie. W tym znaczeniu jest ona rozumiana na terenach Polski wchodzących w latach 1454–1795 w skład Korony Polskiej, a także na Litwie, Ukrainie i Białorusi; E.H. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych*, [w:] *Klasztory bernardynskie w Polsce*, red. tegoż, Kalwaria Zebrzydowska–Kraków 1985, s. 619–631.
- ⁸¹ B.S. Kumor, *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, [w:] *Księga tysiąclecia*, red. K. Tymieniecki, Poznań 1962, s. 539.
- ⁸² P. Kondraciuk, *Roztoczański patron. Kaplice i figury św. Jana Nepomucena w pejzażu kulturowym Roztocza*, „Regionalia Muzeum Zamojskiego”, Zamość 2012, s. 13, <https://www.yumpu.com/xx/document/read/37399876/artykua-pdf-18mb-muzeum-zamojskie>, [dostęp: 13.09.2014].
- ⁸³ *Encyklopedia kościelna*, t. 9, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1933, s. 1–91.

THE ALTAR OF ST. JOHN OF NEPOMUK IN THE FORMER PIARIST CHURCH OF THE BLESSED VIRGIN MARY IN SZCZUCZYN AND ITS ICONOGRAPHY

The article examines the sculptural and iconographic aspects of the cult of St. John of Nepomuk in the Baroque Piarist church in Szczuczyn. It analyzes the altar dedicated to the saint, its figural sculptures, and ornamental motifs, placing them within the broader European canon of Nepomuk representations. Particular attention is given to the symbolism of his attributes – the finger on the lips, the crucifix, and the halo of stars – and their interpretation in the local context. The study compares Szczuczyn's works with other Baroque examples, showing how the imagery of Nepomuk shaped the community's visual identity. The conclusions highlight the role of sculpture as a medium of religious and social meaning and the importance of the Szczuczyn ensemble in the artistic landscape of Podlasie.